

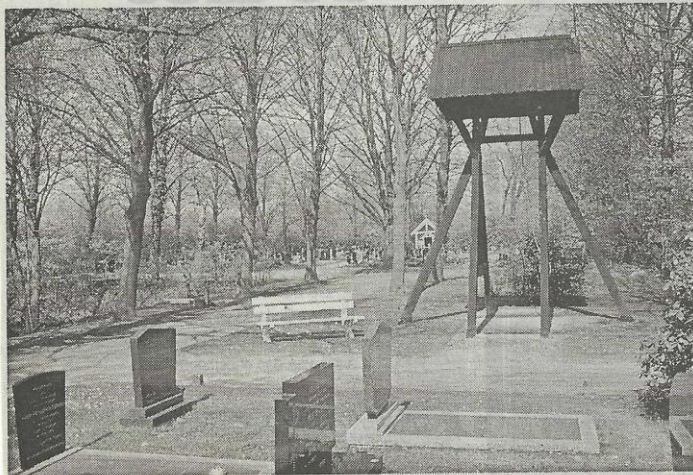
*”Baggeren door het water op bloote voeten
met zijne vrouw op den rug”*

Fragmenten uit de geschiedenis van Twijzelerheide

Door Dirk R. Wildeboer te Buitenpost,
secretaris van de Stichting Oud-Achtkarspelen
tel. 0511-541920

(deel I)

”Wij slaan elkaar wel eens om den kop, maar daarom houden Klaas en ik toch wel van elkaar!” Dat was het antwoord in het jaar 1868 van een zekere Griet op de heide onder Twijzel op de vraag van de nog zeer jonge huisdokter Greidanus van Buitenpost. Buren hadden hem verteld dat bij de jonge echtgenoten dagelijks de heftigste tonelen voorkwamen, die dikwijls met vechtpartijen eindigden. „’s Lands wijs, ’s lands eer”, was de conclusie van de arts na de reactie van Griet.

Klokkenstel met een eenvoudig zadeldakje op de begraafplaats, die in 1952 werd gebouwd door de gemeente Achtkarspelen (opname 1999). (Foto: D.R. Wildeboer)

Inleiding

De geschiedenis van het ontstaan van het dorp Twijzelerheide is bijna gelijk aan die van de andere heidedorpen, zoals Boelenslaan, Harkema en Zwaagwesteinde. Deze dorpen ontstonden op de heidevelden binnen de dorpsgebieden van oudere dorpen. In het geval van Twijzelerheide was dit binnen de dorpsgrenzen van Kooten (nu Kootstertille) en Twijzel. Het oostelijk deel van de heide viel destijds onder Kooten. Hier was o.m. Hiltsemuoiwalden gelegen. Het grotere westelijke gedeelte lag op het dorpsgebied van Twijzel. Op het hierbij geplaatste kaartje van Eekhoff (1848) is de grens (de stippellijn) duidelijk aangegeven. Op deze woeste heidevelden, die zich hadden ontwikkeld op de afgeveende terreinen, vestigden in de 18e en 19e eeuw zich mensen voor wie elders geen plaats meer was. We kunnen hierbij denken aan veenarbeiders die zonder werk waren geraakt doordat op een zeker ogenblik het veen was vergraven en het gebied in cultuur was gebracht. Dat was onder meer het geval met het veen bij Kuikhorne, dat grensde aan de Kootsterheide. Het was een probleem waar al die werkloze arbeiders naar toe moesten om weer een bestaan te vinden. Bij de dorpen was alle land al bezet. De enige plek, die overbleef, was de ruige heide, die zij van de eigenaren soms gratis in bruikleen kregen. Het was echter een groot probleem om daar een beetje behoorlijk aan de kost te komen. Geld om een bedrijfje op te bouwen hadden ze niet. Omdat er geen hooiland was (de heide moest nog worden ontgonnen) konden ze geen koeien houden. Dus hadden ze ook geen mest om de woeste heidegrond een beetje vruchtbaar te maken. In sommige gevallen lukte het om wat aardappelen te verbouwen. Op het al eerder genoemde kaartje van Eekhoff zijn op de Kootster- en Twijzelerheide ongeveer 55 huisjes (hutten) getekend. Van der Aa meldt in zijn "Geografisch Woordenboek" dat er in 1848 op dit stuk heide 300 mensen woonden. Een en ander klopt vrij aardig met elkaar. In de loop der jaren bleef het aantal inwoners

steeds groeien.

Met ingang van 1 januari 1921 kreeg Twijzelerheide (met Boelenslaan) de status van een zelfstandig dorp. De gemeenteraad van Achtkarspelen nam op 24 juli 1920 hiertoe het besluit. In 2001 kunnen deze dorpen dus het 80-jarig jubileum vieren.

Ontwikkeling woongemeenschap

Reeds in 1862 werd er een openbare school op de heide gesticht. De armvoogdij van Twijzel zorgde er voor dat rond 1866 een begraafplaats werd aangelegd. Alle wegen en paden op de heide waren destijds nog onverhard. Na 1870 werden er z.g. grintwegen naar de omliggende dorpen aangelegd. Maar dat ging niet zo maar. In de verslagen van de gemeenteraad uit die tijd valt hier regelmatig iets over te lezen. Het was moeilijk om het nodige geld beschikbaar te krijgen. Wanneer er voor dit gebied iets werd voorgesteld, dan was er wel een of ander gemeenteraadslid, uit b.v. Surhuizum, die het niet zo nodig vond en er op wees dat nu dat dorp aan de beurt was voor een verharde weg. Maar voor 1880 lag er al een behoorlijk wegennet. Tot aan de grens van Dantumadeel en richting Twijzel kon men via een verharde weg naar de straatweg in alle richtingen weggomen. Aan het Wyldpaad vestigden zich een geheel ander type bewoners. Dit waren boeren uit de omliggende dorpen die hier probeerden een bedrijf op te bouwen. Vanuit het dorp Twijzel werd langzamerhand dit gebied ontgonnen. Tussen de bewoners van de heide en die van het Wyldpaad schijnt er lang een zekere spanning hebben bestaan. Dit kwam door de verschillen die er waren op sociaal en economisch gebied en ook in kerkelijk opzicht.

Wateroverlast en slechte wegen

In de winter stonden grote delen van de heide onder water. De zandwegen waren bijna onbegaanbaar. De huisdokter van Buitenpost die in de maand november rond 1870 in de nacht bij een zieke op de heide werd geroepen, beschreef zijn barre tocht als volgt: "Het

regende dat het goot en het was drommels koud. Ik zadelde mijn paard, een dikke ulster werd aangetrokken en zo zwabberde ik de duisternis in. Het was zo intens donker dat ik de kop van het paard niet kon onderscheiden. Aan de heide komende, stond alles onder water, ik moest afstappen om het gevaar te ontkomen in kuilen of gaten te vallen. Na tijd en wijle kwam ik bij de zieke aan. De bemodderde en doornatte laarzen werden uitgetrokken en ik kreeg een paar klompen van de bewoner aan de voeten. De kleren werden zo goed en kwaad aan mijn lijf gedroogd en zo zat ik de ganse nacht de komende dingen af te wachten". Eerst de volgende dag kwam de zaak in orde. Mijn arm paard dat in een aan het huis belendend schuurtje was gestald, had uit honger of tijdverdrif een heel gat in het rieten dak gevretten en was waarschijnlijk even blijde als ik toen wij konden vertrekken. Toen ik de laarzen weer wilde aantrekken bleken zij, bij het vuur gedroogd te klein te zijn geworden. Ik kon ze met geen mogelijkheid weer aan de voeten krijgen". Ongeleerd met de laarzen kruislings aan een touwtje over het zadel, met enkel de kousen aan de voeten in de stijgbeugels, komt de arts weer in Buitenpost aan. Ongeveer 30 jaar later schijnt er nog weinig veranderd te zijn aan de wegen op de heide. In gezelschap van een gemeenteraadslid wankelde de bekende dichter en politicus Pieter Jelles Troelstra over de Kootsterheide rond 1897. Troelstra vertelde: "Mijne begeleiders, waaronder een daar wonende landbouwer, wisten wel wat ze deden, toen zij mij de weg naar de zogenaamde Zwadde langs voerden. Het was soms een halsbrekende toer, om die slijkerige vaak onbegaanbare weg langs te komen. Wie in steden of bebouwde kommen woont, denkt vaak niet aan het ongerief van hen, die buiten in de heide of op het veld wonen. Toch is deze weg dit jaar, nu de waterstand laag is, nog uitstekend vergeleken met andere winters. Dan staat hij een eind onder water en menig heidebewoner, die hem met zijne vrouw moet passeren, trekt zijne kousen uit en baggert door het water op bloote voeten en met zijne vrouw op den rug".

HEIDEBEWONERS

De arme heidebewoners te Twijzeler- en Kootsterheide zijn aange-naam verrast door de ontvangst van een groote hoeveelheid kleedingstukken door den kerkeraad der Gereformeerde gemeente te Sneek aan de hutbewoners gezonden. Groot was de vreugde der arme bevolking. In sommige hutten ziet men den man reeds met den winterarbeid bezig, het maken van teenen korfjes en de vrouw met het ineenvlechten van een bosje roop.

Een berichtje uit de Leeuwarder Courant van december 1899.

Opname in 1999 van de Geref. kerk aan de Birkewei. De eerste steen werd gelegd door Ds. H. Zijlstra op 29 augustus 1911. Verder staat er een tekst op de gevelsteen uit het boek Exodus te lezen "De Heere is mijne Banier". (Foto: D.R. Wildeboer)

Begin kerkelijk leven

Vanwege de afstand en de slecht begaanbare wegen in de winter was het erg bezwaarlijk om vanaf de heide naar de kerk te gaan. Daarom hielden de predikanten van Kooten en Twijzel vanaf november diensten in de openbare school. Een aantal rechtzinnig georiënteerde mannen namen in 1870 het initiatief tot het stichten van een eigen gebouwtje op de heide. Bij goede kerkleden in de omliggende dorpen werd geld ingezameld en na enige moeite lukte het om f 500,- bijeen te garen. De heidebewoners waren arm en van hen kon niet worden verwacht om hieraan mee te betalen. Er werd een kerkje gebouwd, dat niet veel meer was dan een schuurtje met een rieten dak. Dit zogenaamde evangelisatiegebouw verrees op het Kootster gedeelte van de heide. Op 8 december 1870 werd het door ds. Stroman de Grave van Kollumerzwaag ingewijd. Geld voor het traktement van een eigen predikant kon nog niet worden opgebracht. Om de 14 dagen kwam er een godsdienstoefenaar (eewigelist in de volksmond) die voor een kleine vergoeding de dienst leidde. Volgens dokter Greidanus werd na enige tijd werkelijk een invloed ten goede waargenomen, vooral wat betrof het overmatig drankgebruik en de vechtpartijen die hieruit voortkwamen. De dominees van Twijzel en Kooten bleven echter doorgaan met het houden van diensten tijdens de wintermaanden in de school. Dit hield verband met de rivaliteit tussen orthodox en vrijzinnig.

De eerste die in Twijzelerheide evangeliseerde was Sipke Duif uit Dokkum. Hij was klokkenmaker van beroep. Duif vond een medestander in Eabe van Koten. In de schuur van deze man werd een zondagsschool geopend, die het begin was van het evangelisatiewerk. Het viel niet mee om de heidekinderen naar de zondagsschool te krijgen. Ze werden gelokt met meelkoekjes. Omstreeks 1876 waren er samenkomsten in de schuur van Pieter Henstra. In latere jaren kwam het tot oprichting van een jongelings- en meisjesvereniging en ook nog een vereniging van geheelonthouders.

"De mensch is een zwak vat"

Dat een evangelist ook maar een mens is, komt duidelijk naar voren in het hierna volgende verhaal van dokter

Greidanus. „Daar 's Zondags morgens de dienst werd gehouden, was het noodig of ten minste gewenscht, met het oog op den grooten afstand van de punten van verkeer, dat de oefenaar reeds den dag te voren, dus Zaterdag aanwezig was. Gewoonlijk werd er dan Zaterdag 's avonds ten huize van den gastheer een stichtelijke voorbereiding gehouden. Ik zeg ten huize van den gastheer, want een hôtél was er in de heide niet en dus werd de leeraar à tour de rôle bij de meest notabele ingezetenen ingekwartierd. Meestal geschiedde dit bij een paar menschen zonder kinderen en die zich voor hun stand in tamelijken goeden doen bevonden.

De man, bijgenaamd Jeme met de kruk, was varkenskoopman en ging gewoonlijk voor dag en dauw uit om zijne klanten te bezoeken, en vond dan 's avonds thuis komende den leeraar in gezelschap van zijne, Jeme's, vrouw, sprekende over het goede, onder het genot van een lange pijp en een kop koffie. Nu is er kaf onder alle koren en niet alle oefenaars staan even vast in hunne schoenen en bovendien de mensch is een zwak vat. Zooals ge zult weten is het bij vele boerenmenschen, die reeds vroeg in den morgen moeten opstaan, de gewoonte 's middags een paar uurtjes te gaan rusten en nu geviel het een keer dat Jeme reeds bij tijds met zijn werk gereed was en 's middags onverwacht thuis kwam. De gast, die vermoedelijk eveneens een lange reis achter den rug had, had zich ook te bed begeven en deelde gemoedelijk met des gastheeren echtgenoot de slaapstede. Zonder nu verder te onderzoeken of explicatie af te wachten of hij wel reden had voor zijne handelingen begint onze varkenskoopman er met zijn kruk in dollen woede op los te ranselen in een aanval van min of meer gerechtvaardigde ijverzucht. Slaande waar hij raken kon, dan de vrouw, dan den oefenaar, gaf dit natuurlijk aanleiding tot een geweldige schreeuw-partij die gepaard aan de vloeken van den huisheer al heel spoedig oorzaak werd, dat de geheele buurt er zich mee bemoeide en het einde was dat de gast in minder geacheveerd toilet buiten de deur werd gesmeten. Toen ik 's Maandags op mijne toerneé in de heide kwam, hoorde ik al heel gauw van het geval en vroeg ik, hoe het nu Zondags met de preek was gegaan? Ja, hoor eens docter! werd mij met eenige vertoewardiging toegevoegd, want mijn gezicht drukte waarschijnlijk twijfel uit, daar moet je nu niet mee spotten. Wij hebben een heel mooie preek gehad, de kerel heeft de verzoeken der zonde nu zelf leeren kennen; hij heeft het ons zoo goed voorgelaten en hij heeft zoo dierbaar geprekeet, dat hij moet, hoe dan ook, altijd hier weer komen. Zoo was dan eind goed, al goed'.

Armenzorg

Om een indruk te krijgen van de armenzorg werd het gemeente-archief van Achtkarspelen geraadpleegd. Rond 1865 was de kerkelijke en burgerlijke bedeling in de dorpen Kooten en Twijzel nog één instantie. Boven de ontvangsten en uitgaven staat dan ook geschreven: "Diaconie tevens Armvoogdij". Na 1872 veranderde dit en kwam er weer een scheiding tussen diaconie

en armvoogdij. De instellingen gingen toen weer apart werken. Over het jaar 1868 gaf de diaconie in Twijzel een bedrag van f 1560,10 uit, terwijl de inkomsten f 10,- hoger lagen. Men had dus een klein batig saldo. Hoe kwamen aan de inkomsten? Deze kwamen voor het grootste deel uit de dorpskas van Twijzel. Deze kas werd weer gevoed uit de opbrengsten van de plaatselijke belasting, de z.g. hoofdelijke dorpsomslag. Uit het "Fonds der verveeningen van de Gemeente-armen" kwam een bijdrage van f 100,28 en de

huur van de landerijen en grondpachten leverde f 177,04 op. Verder waren er nog een aantal kleine ontvangsten. Waar nu de opbrengsten van de kerkcollecten bleven is niet duidelijk. Ook toen zal er gecollecteerd zijn voor de armen. We zullen maar aannemen dat dit geld goed werd bewaard. In het jaar 1868 waren er 42 gezinnen of alleenstaanden die wekelijks een uitkering kregen. In totaal was hiermee een bedrag van f 697,10 gemoeid. Voorts werd hulp verleend in de vorm van het betalen van brandstof, kleding, genees-

kundige hulp en begrafeniskosten. Of de ondersteuning voldoende was om behoorlijk van te leven, valt moeilijk te achterhalen. Armvoogden waren omstreeks 1865 te Twijzel: Oeds Alles Radema, Sietse Geerts Boersma en R.B. Kloosterman. De inkomsten en uitgaven van de diaconie te Kooten laten bijna hetzelfde beeld zien dan die van Twijzel. In 1864 was Durk Boeles de Haan te Kooten armvoogd.

Namen heidebewoners

Wie woonden op de heide onder Twijzel en Kooten, waar nu dus het dorp Twijzelerheide ligt? Om dit op te sporen werd in het gemeente-archief van Achtkarspelen het register van de gemeentelijke belasting ("hoofdelijken omslag") van deze dorpen geraadpleegd. Op de Twijzelerheide kregen o.a. de volgende bewoners in het jaar 1885 een aanslag: de landbouwers Age J. van der Land, Anne J. van der Land, Frans W. Kloosterman, Dieuwke W. Kloosterman, Hendrik W. Kloosterman, Jacob W. Douma, Albert G. Postma, Sije Hendrik van der Veen, Berend L. Veenstra, Klaas K. Kleiterp, Sijtze H. Kloosterman en Hielke A. Merkus. De arbeiders Gerben J. Lourens, Jasper M. Steringa en Atze H. Dijkstra. De onderwijzers Thijs de Vries en Harmen van Teijens. Verder Sije Y. van der Veen, slager/tapper, Dirk ten Berge winkelier/tapper, Gepke A. de Haan, zonder beroep en weduwe Hendrik Y. van der Veen, zonder beroep.

Vermoedelijk woonden op de Kootsterheide de volgende personen die belastingplichtig waren: Berend R. Kimp, Otte K. Boenstra, Pieter L. IJtsma, Hendrik S. Kloosterman, Jelke S. Kloosterman, Pieter S. Kloosterman, Reinder A. Bouma, Siebe T. Meetsma, Jan T. Huizinga, Yme A. de Vries, Gerrit R. Plantinga, Meindert H. Talma, Albert A. de Vries, Durk H. Kijlstra, Johannes O. Wielinga, Hendrik A. Bosma en Aldert Hietkamp. Voor al deze personen werd het beroep landbouwer vermeld. Verder kreeg de evangelist Hein K. Zijlstra nog een aanslag. In het belastingregister staan achter de namen de belastbare inkomens aangegeven. Wie zou de hoogste zijn op de heide onder Twijzel. Het is bijna niet te geloven, maar de onderwijzer van Teijens was de hoogst aangeslagene. Hij moest een bedrag van f 21,67 betalen over een inkomen van f 320,-. Het onderwijzend personeel uit Twijzelerheide zit hier anno 2000 misschien met jaloerse ogen naar te kijken en denken wellicht: "dat waren nog eens tijden".

Dit is het einde van het eerste deel over de geschiedenis van Twijzelerheide. Het tweede, tevens laatste gedeelte volgt over ongeveer 4 weken in dit blad.

Wäldhúske aan het Wyldpaad-Oast (opname 1999). (Foto: D.R. Wildeboer)

Fragment kaart Eekhoff van 1848. In dat jaar stonden de meeste huisjes op de plek (zie pijltje), waar nu de bebouwing van het dorp Twijzelerheide ligt. De bovenste stippellijn op het kaartje is de grens tussen de dorpsgebieden van Kooten en Twijzel.

Boerderij aan het Wyldpaed te Twijzelerheide, waar vroeger Age van der Land heeft gewoond. Het kruispunt Wyldpaed/Bjirkewei werd naar hem genoemd. (Agehoeke)

Hervormde kerk te Twijzelerheide rond 1900. In latere jaren werd het gebouw belangrijk uitgebreid.

Twijzelerheide omstreeks het jaar 1900.

Fragmenten uit de geschiedenis van Twijzelerheide

*'Baggeren door het water op bloote
voeten met zijne vrouw op den rug'*

Door Dirk R. Wildeboer te Buitenpost,
secretaris van de Stichting Oud-Achtkarspelen,
tel. 0511-541920.
deel II

Dit was één van de eerste stenen huizen die rond het jaar 1900 werden gebouwd. De opname is van plm. 1982. Jammer genoeg werd deze karakteristieke woning afgebroken. Inmiddels staat er een ander huis op dezelfde plek aan de Hillebrandsreed.

'Een geheel nieuwe openbaring'

In 1867 vestigde zich de eerste huisdokter in Buitenpost. Behalve in dit dorp oefende hij zijn praktijk ook uit onder de heidebewoners. Over zijn belevenissen heeft Greidanus een boek geschreven en hierin wordt onder meer vrij uitvoerig geschreven wat hij op de heide van Twijzel en Kooten aantrof. "De kennismaking met die klasse van menschen, hunne manieren van denken, leven en wonen, was voor mij, jongeman (nog maar 23 jaar oud), die nog weinig levenservaring had, een geheel nieuwe openbaring. Schoon hoogst vermoeiend en weinig winstgevend, was mijn arbeid onder hen niet zonder vrucht en ik ben nog dankbaar voor de waardering, die ik dikwijls van die eenvoudige menschen heb ondervonden".

Woningtoestanden

Greidanus zijn boek kwam uit in het jaar 1904 en hij was toen 60 of 61 jaar. In dat jaar was de Woningwet van kracht geworden met allerlei eisen en regels waaraan woningen moesten voldoen. De schrijver brengt naar voren dat het heel gemakkelijk is om 'in studeerocel of Kabinet een wet ineen te zetten', maar dat het nog heel lang zou duren, voor alles conform de eisen van de wet kon worden geregeld. Op de heide stonden nog vele woningen, die aan de meest bescheiden eisen niet voldeden. Hoe zagen de onderkomens er dan uit en hoe ging men te werk om ze te bouwen?

"Van den beganen grond werden eenvoudig de heideplaggen afgestoken en gebruikt als materiaal voor de wanden, terwijl de effen gestoken bodem als vloer diende. Soms als de huisplek wat hoog gelegen was en men geen last had van het rondom toestromende regenwater werd het terrein een halve of heele meter diep uitgegraven en vormde de wand van het gat tegelijk de muur. Deze werd dan verder opgehoogd met de uitgestoken plaggen, een paar raampjes en een deur van een afbraak afkomstig of ten ruwste in elkander gelapt, bezorgden een weinig licht en lucht. Van indeeling was veelal geen sprake. De geheele ruimte werd ingenomen door het gezin. Kippen hadden in de woning vrijen toegang; waren de lui zo welvarend dat zij een varken konden mesten, dan logeerde dat in een hokje tegen den buitenwand. Maar een schaap of geit deelden dikwijls gemoedelijk het eenige woonvertrek met de tweebeinige bewoners".

Hoe kwam men aan de kost op de heide?

In de winter was er geen werk. Men moest leven van wat er in de zomer werd verdiend. In de regel werd er geen cent voor de wintermaanden gespaard. De dokter had wel eens horen zeggen door een heidebewoner: "Armoelijken als wij niets hebben en armoelijken als wij wel wat hebben, dan is het ook altijd armoe". Als luxe artikelen werden krentenbrood en jenever het meest begeerd. De inkomsten in het zomerseizoen kwamen uit het werken bij de boeren in de omgeving. De werkzaamheden waren dan o.a. vlaswieden, hooien, aardappelrooien en chichoreitrekken. Wanneer het hele gezin meewerkte kon er soms flink worden verdiend. Maar voor een éénverdiener viel het niet mee om rond te komen. Wanneer de man dan 's zaterdagsavonds thuis kwam met f 1,80 aan weekloon en er nog een huishuur af moest van f 0,50 of f 0,60, bleef er weinig over om van te leven. Het vlaswieden ging vaak in groepen en Greidanus schreef hierover als volgt: "In den tijd van het vlaswieden, als de jonge mannen en vrouwen en halfwassen jongens in troepen van 30 of 40 onder commando van den hondenbaas, zooals de leider genoemd werd, er op uit trokken soms naar tamelijk ver-

wijderde plaatsen was dat nu wel juist geen plezierwerk, maar was het toch een karweitje, waarbij tamelijk goed werd verdiend en dat als niet onaangename of al te zware arbeid werd beschouwd.

De hondenbaas maakte het accord met den boer, wiens vlasakkers moesten gewied worden en kreeg zijn aparte belooning voor het toezicht en de controle van den arbeid; de schuur van den boer diende tot algemeene slaapplek, voor mannen en vrouwen door elkaar en hooi of stroo, met een medegebrachte deken, vormde de legerstede.

In den vroegen morgen, om 3 à 4 uur, werden de arbeiders gewekt, gewoonlijk door middel van het blazen op een trompet en na een haastig of heel geen toilet, marcheerde de troep naar de akkers die onderhanden moesten worden genomen.

Was het weer nat en regenachtig, dan was het werk moeilijk en onaangenaam, ook omdat het onkruid dan bezwaarlijk geheel te verwijderen was en vooral omdat de arbeid, op de knieën kruipende, moest verricht worden en men dan spoedig doornat werd. Was het erg vochtig, dan werd het werk wel uitgesteld en was het een verloren dag, dus zeer schadelijk, daar men wel kost maar geen loon ontving.

Beloofde de ochtend een schoonen dag, dan werd onder gezang opgerukt. Bij het werk gekomen, verdeelden de arbeiders zich in twee rijen, de vrouwen en de jongsten in de voorste rij die het ruwste onkruid uithaalden, daar achter de mannen, die alles nog nauwkeurig nagingen en het vuil op hoopen brachten.

Gebrekkigen en kreupelen konden uit den aard van het werk, waarbij geen hard loopen of zwaar torschen te pas kwam, ook nog een stuiver verdienen en zoo was deze arbeid een buitenkansje voor de minst krachtige arbeiders, terwijl de sterksten in dien tijd zwaarder en beter betaalden arbeid vonden met hooien enz.

Zoo in twee rijen voortkruipende, met nu en dan een liedje en een grap of kwinkslag, terwijl er ruimschoots gelegenheid was de cronieke skandaleuse van de buurt te behandelen even zoo goed als in de fijnste salon, duurde het werk met tusschenpoozen voor het schaften en koffiedrinken den geheelen langen dag en keerde de troep 's avonds moede terug naar de schuur, om in diepen slaap krachten te winnen voor den volgenden morgen.

Men had zijn eigen regels en wetten van orde, waaraan strikt de hand werd gehouden en voor welks handhaving de baas had te zorgen.

Vloeken was verboden, die vloekte moest een stuiver boete betalen, evenzeer hij of zij die te hoorbare bewijzen gaf van lichte ingewandstoomissen, of als er gescholden of getwist werd. Die boeten kwamen in den pot, onder berusting van den aanvoerder en na afloop der campagne werd de inhoud door allen samen verteerd.

Dat gebeurde gewoonlijk op een Zaterdagavond en het doet mij leed te moeten zeggen, dat het daarbij dikwijls niet al te fijn toeging. Soep, krentenbrood en rijstepap, vormden den hoofdschotel, er werd gezongen en gedanst, maar helaas! werd gewoonlijk ook al weer de jenever-flesch al te rijkelijk aangesproken, met al de gevolgen van dien, twisten en vechten en kon het gebeuren dat soms ook een jonge deerne binnen het jaar de moederweelde deelachtig werd, zonder dat zij bij mogelijkheid den vermoedelijken verwekker kon opgeven".

Verhuur van grond op de heide

In de boekhoudingen van de Armvoogdijen rond 1865 kunnen we ook lezen dat er sprake was van verhuur van grond op de heide onder Twijzel en Kooten. De stukken land werden als 'plekken heidegrond' en als 'tuinen op de heide' in de boeken geschreven, zonder vermelding van oppervlakte. Voor jaarlijkse bedragen van respectievelijk f 9,- en f 10,- waren in 1869 huurders op de Twijzelerheide H. Bosma en J.L. Veenstra. Nolle J. Koning en Klaas Krol huurden voor f 2,- een 'plekje heidegrond' bij het kerkhof. Op

de heide onder Kooten waren in die tijd 7 huurders van 'een tuin op de heide'. Dit waren B.H. Bosma, Abraham F. van der Zwaag, Albert A. de Vries, Wijbe E. Smids, Popke F. Veenstra, Yme A. de Vries, Jan P. van der Heide en Hendrik J. Oosterhuis. Waarschijnlijk lagen deze stukken heide er nog woest bij en was het de bedoeling van de huurders om ze in cultuur te brengen.

Sociaal leven

In vorige eeuwen kende men geen zondagsheiliging op de heide. De mannelijke bevolking hield zich dan bezig met gokken. Vanaf de namiddag werd de dag verder doorgebracht met het vrouwelijk deel van de bevolking in de kroegen. Hier werd dan gedanst, gezongen en de sterke drank vloede rijkelijk. Door overmatig drankgebruik waren de gemoederen snel verhit en veelal volgde dan aan het eind van de dag een vechtpartij. De vechtersbazen hielden wel eens een blijvende herinnering hieraan over in de vorm van een litteken. De scholen werden door de kinderen slecht bezocht. Veel heidebewoners konden dan ook lezen noch schrijven. De evangelist Koelstra hield in 1937 een lezing over de geschiedenis van Twijzelerheide. In dat jaar zullen er nog veel mensen in leven zijn geweest, die hem konden vertellen wat er allemaal in de 19e eeuw op de heide was gebeurd. Uit de lezing van Koelstra citeerde deze krant het volgende: "Met de opvoeding der kinderen was het treurig gesteld. Het zedelijk en godsdienstig leven der bevolking liet veel te wensen over. De onkunde en de bijgeloovigheid onder deze mensen was groot".

Niet onschuldig aan de armoede en ellende?

In de Bergumer Courant van 5 februari 1898 vertelde de socialistische politicus Pieter Jelles Troelstra over een bezoek aan de Kootsterheide in 1898. "Dit gedeelte heide bevat nog verscheidene woest daarheen liggende heidevelden. Het schandelijke van het geval is, dat de grootste brokken onontgonnen grond in deze heide toebehooren aan de Pastorie en Diakonie van Kooten en aan de gemeente Achtkarspelen (Burgerlijk Armbestuur). Ziedaar instellingen, geroepen om de armen te verzorgen, om het algemeen belang te behartigen. Die hun grond waardeloos en renteloos laten liggen, in plaats van deze ten bate der bevolking productief te maken. En dat terwijl de grond van partikulieren, die bebouwd is, aantoonde hoe weinig er noodig is, om dezen grond vruchtdragend te maken". Troelstra leverde dus nogal wat kritiek op het beleid van de hulpverlenende instanties. In hoeverre deze terecht was, kunnen we ruim een eeuw later moeilijk beoordelen. In ieder geval krijgen we een beeld hoe de heide er rond 1898 bij lag en dat is nu nog maar drie generaties geleden.

Straatnamen

Na de wereldoorlog II breidde het dorp zich steeds meer uit. De in de volksmond bestaande straatnamen werden in een aantal gevallen officiële namen, die door de gemeenteraad zijn vastgesteld. Zoals in veel andere dorpen van de gemeente Achtkarspelen gingen de straten namen dragen van personen die hier vroeger hebben gewoond. De huidige generatie, die deze mensen niet hebben gekend, zitten wel eens met vragen van wie waren deze personen en wat was hun achternaam. Getracht is om zoveel mogelijk bijzonderheden in de archieven op te sporen.

Agehoeke

Genoemd naar Age van der Land, geb. 3 september 1847 te Kollumerzwaag, zoon van Jentje Sierks van der Land en Engeltje Ages de Haan. Hij trouwde in 1873 met Trijntje van Dijk, geb. 1853 te Westergeest, dochter van Kornelis Markes van Dijk, landbouwer aldaar en Grietje Heines Klaver. Kinderen: Jentje en Engeltje, respectievelijk geboren in 1878 en 1890. Age van der Land is een reeks van jaren lid geweest van de gemeenteraad van Achtkarspelen en was landbouwer van beroep. Hij kwam op 3 april 1922 te overlijden. De overlijdensaangifte werd gedaan door Jan Kuipers, 38 jaar, koopman te Twijzel.

Fokke Zwaagmanbuorren

Fokke Zwaagman, geb. 1870 te Twijzel, arbeider, zoon van Jacob Berends Zwaagman en Klaskes Fokkes Hopperus. Hij trouwde op 11 augustus 1900 met Grietje Visser, geb. 1869 te Zwaagwesteinde, arbeidster te Twijzel. Zij was een dochter van Ootske Johannes Visser. Het oudste kind van het echtpaar werd naar beppe Ootske genoemd. Volgens mededelingen verkeerde het gezin vaak in zeer armoedige omstandigheden. Bij de verhuizing naar Leeuwarden werd de houten keet waarin ze woonden, aan een buurtgenoot verkocht voor f 10,-.

Hiltsjemoiswâlden

Genoemd naar Hiltje Plantinga, geb. 1784 te Dantumawoude, dochter van Gerrit Johannes en Lysbert Gerrits. Zij trouwde in 1816 met Andries Alberts de Vries, geb. 1765 te Kooten, landbouwer op de Kootsterheide. Zijn ouders waren Albert Liepes en Imkjen Andries, die ook onder Kooten woonden. Over het jaar 1835 moest De Vries f 1,75 aan dorpsbelasting betalen. De laagste aanslag was f 1,-. Hiltje stierf op 10 februari 1868 en was toen 83 jaar oud. In de overlijdensakte staat te lezen dat zij destijds "boerin was onder den dorpe Kooten".

Jinkepaad

Genoemd naar Jinke Sjoerd Postmus, geb. 1820, dochter van Sjoerd Sjoerds Postmus, grofsmid en Age Lieuwes Hoekstra, wonende te Oostermeer. Zij trouwde in 1848 met Willem Pieters Boorsma, scheepstimmerman te Oostermeer. Zijn ouders waren Pieter Willems Boorsma, ook scheepstimmerman en Iemkje Sapes Kloosterman. Boorsma overleed in 1890 op 69-jarige leeftijd. Zijn vrouw Jinke leefde toen nog.

Sije Hesterstrjitte

Genoemd naar Sije Ypes van der Veen en Hester Andreas van Nimwegen. Het huis waarin ze woonden, kunt u nu nog vinden op de hoek van de Sije Hesterstrjitte en It Heideloantsje en is aan de voorkant met klimop begroeid. In 1881 kreeg Van der Veen van de gemeente een tapvergunning, die gold voor de voorkamer en de winkel. Behalve tapper was hij ook slager en winkelier. Sije van der Veen stierf in 1890 en bereikte de leeftijd van 69 jaar. Zijn zoon Andreas Everhardus, 23 jaar, arbeider te Twijzel deed bij de burgerlijke stand de aangifte van het overlijden. De vrouw des huises Hester, overleed op 86-jarige leeftijd. Zij was geboren te Buitenpost en was een dochter van Andries van Nimwegen en Jeltje Jans Tjoelker.

Koelstrawei

Genoemd naar J.G. Koelstra, die vanaf 1922 werkte als evangelist bij de Hervormden te Twijzelerheide. In 1940 werd hij benoemd als hulpprediker. Koelstra schijnt erg geliefd te zijn geweest bij zijn gemeenteleden. Bij de viering van zestig jaar Hervormde Gemeente in november 1999, vertelde een kerkenraadslid: "Yn eltse húskeamer hong in foto fan dûmny. Krekt as wie er de keninginne". Op 8 oktober 1950 nam Ds. Koelstra afscheid. Tot 1939 was er nog een Hervormde evangelisatievereniging maar in dat jaar kwam er een zelfstandige Hervormde gemeente. In het boek 'Hoe de Heide bloeide' staan foto's, waarop Koelstra, zijn vrouw en waarschijnlijk een paar dochters zijn afgebeeld. Op de foto met de Hervormde Knapenvereniging uit 1923 droeg hij als enige een hoed en de knapen met hun leiders hadden bijna allemaal nog een pet op. Zeven jaar later, in 1930, schijnt de mode te zijn veranderd. We zien dan de evangelist te midden van de Hervormde jongelingen bij een uitstapje naar Gaasterland. De hoed van Koelstra en de petten van de jongelingen zijn verdwenen. In 1935 bracht de Hervormde meisjesvereniging een bezoek aan Oranjewoud. Mevrouw Koelstra-Kool staat op de foto als presidente. Ook zijn onder andere Jikke en Minke Koelstra op de groepsfoto te zien.

Ds. H. Zijlstra. De Ds. Zijlstrawei werd naar hem genoemd. Na zijn overlijden in 1913 stond de foto in de voorloper van deze krant: het 'Algemeen Nieuws-Advertentieblad voor Kollum en omstreken'.

Ds. Zijlstrawei

Genoemd naar Hein Klazes Zijlstra, die in 1857 trouwde op 23-jarige leeftijd met de toen 22 jaar oude Jetske Sanders. Bruid en bruidegom woonden destijds beiden in Engwierum. In de huwelijksakte staat onder meer geschreven dat Hein op zijn huwelijksdatum arbeider van beroep was. Op latere leeftijd, t.w. in 1877, werd hij vaste evangelist op de heide van Kooten en Twijzel. Hij was toen 43 jaar en officieel lid van de Hervormde gemeente te Kooten. Het gezin Zijlstra woonde destijds op de Kootsterheide. In 1881 was er echter sprake van een groep rond deze evangelist die een vrije gemeente vormde. Een aantal jaren later, zo rond 1887, sloot deze groep zich aan bij de Ned. Geref. kerk, in 1892 de Gereformeerde kerk. Zijlstra was inmiddels hier predikant geworden. Van 1890-1896 dinede hij de Geref. gemeente van Nes en Wierum. Kon misschien hier niet wennen, want hij keerde weer terug naar de heide onder Kooten en Twijzel. Zijlstra werd hier weer predikant bij de Gereformeerden. De officiële naam van de kerkelijke gemeente was de Gereformeerde gemeente te Kooten. Eerst in 1926 besloot de kerkenraad dit te wijzigen in die van Twijzelerheide. In het jaarboek van de Geref. kerken in Nederland zou nu deze naam worden vermeld. In het rijksarchief te Leeuwarden, waar het kerkarchief is opgeborgen, zijn vanaf 1907 een aantal kerkenraadsverslagen geraadpleegd. De vergaderingen werden eens in de maand gehouden. Elke maand werden de inkomsten en uitgaven genoteerd. De dominee kreeg maandelijks een tractement van f 51,- rond 1908. De inkomsten uit collecten en vaste vrijwillige bijdragen (contributies genoemd) waren ook telkens in die jaren zo ongeveer f 51,- per maand. Waarschijnlijk stond de gemeente als niet al te welvarend bekend, want de gemeenten in de classis gaven per jaar telkens een aanvulling op het tractement van de predikant van f 100,-. Zijlstra is lang op zijn post gebleven. Het emeritaat was blijkbaar toen nog niet aan een bepaalde leeftijd gebonden. Maar dan kwam er in de vergadering van de kerkenraad d.d. 14 april 1909 een belangrijk punt aan de orde. De scriba S.F. Meetsma schreef toen in de notulen: "Voorstel van onze geachte herder en leraar om met ingang van 1 september 1909 zijn emeritaat aan te vragen. Dit vond ook bij de kerkenraad bijval, wijl hij al lang grijs is geweest in de bediening des woords". Geen wonder dat de herder

in de loop der jaren grijs was geworden, hij was toen ook al 75 jaar. Vier jaar later, op 16 april 1913 stierf de emeritus-predikant. Na zijn overlijden verscheen in deze krant de foto van Zijlstra, die bij dit artikel staat afgebeeld. In het onderschrift bij de foto stond onder andere te lezen: "Hij was het type van de gemoedelijke dorpsdominee".

Andere namen

- Gealewei.
- Genoemd naar een Geale Westra.
- Hillebrandsloane en Hillebrandsreed. Deze naam is misschien afkomstig van een Hillebrand Brandsma.
- Oane Binnesloane. Genoemd naar een Oane Binnes Bosma.
- Stuolwynderdspaad. Stuolwynders waren stoelenmatters, dus reparateurs. Er waren destijds mannen die met grote bossen biezen op de rug de omgeving afliepen om de versleten zittingen van de stoelen te repareren, die toen nog vaak van riet waren gemaakt.
- Reapdraeijersreed. Reapdraeijers draaiden van stro een soort touw. Er zullen dus personen hebben gewoond die zich hiermee bezig hielden.

Tenslotte

Wie vandaag de dag door Twijzelerheide komt kan zich moeilijk voorstellen dat hier nog niet zo heel lang geleden mensen in hutten en holen woonden. Veel is ten goede veranderd.

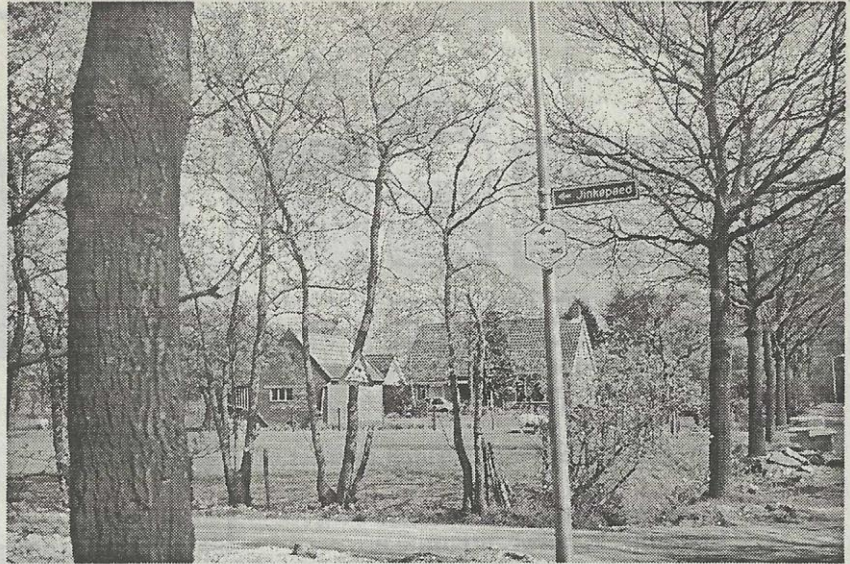
Geraadpleegde bronnen/literatuur:

- Sytze Greidanus 'Een dorpsdokter uit de Friese wouden vertelt', Leeuwarden 1974 (oude titel is: 'De dagen van Olim').
 - G. Bakker en C. Glashouwer 'In en om de kerk van Kootstertille', Kootstertille 1983.
 - H. van der Bij 'It ien en oar oer it ûntstean fan Twizelerheide' (3 artikelen in het 'Nieuwsblad van N.O. Friesland') 1992.
 - Lodewijk Born 'Zestig jaar Hervormde Gemeente Twijzelerheide' (artikel in het 'Friesch Dagblad', 13 november 1999).
- Foto's: Dirk R. Wildeboer.
N.B. Dit was de tweede en tevens laatste aflevering van de bijdrage over de geschiedenis van Twijzelerheide. Het eerste deel was geplaatst in het nummer d.d. 19 januari 2000 van dit blad.
Dit was een publicatie namens de Stichting Oud-Achtcarspelen.

1 Augustus 1908

TWIJZELERHEIDE - "De weduwe Tjerk Stel van Twijzelerheide ging donderdag des morgens zes uur op reis naar hare dochter te Harkema-Opeinde. Toen deze echter niet thuis, doch naar de andere dochter te Drachten was, zette de tachtig jaar oude vrouw ook de reis voort tot die plaats. Zoo ontmoetten zij elkander vol blijdschap. Na enkele ogenblikken toeven werd de terugtocht weder loopende ondernomen en alzoo was genoemde tachtig jarige weduwe des avonds zes uur weder in hare woning in Twijzelerheide gearriveerd. Voorzeker een sterk oudje".

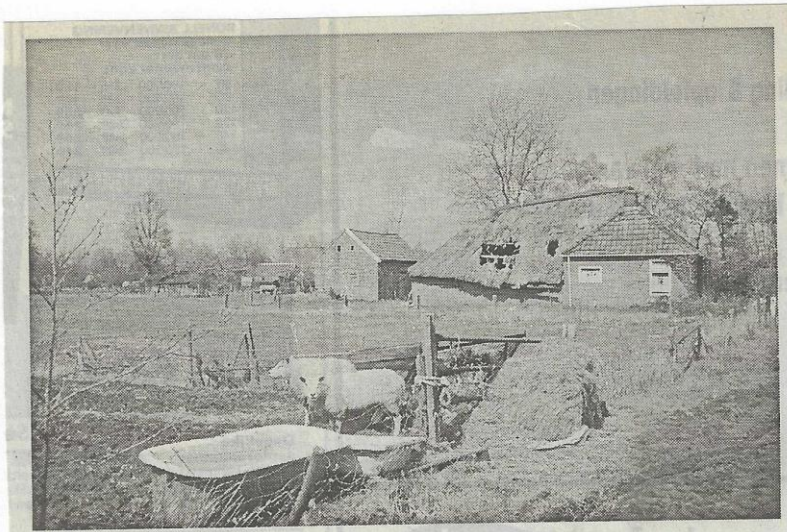
Een berichtje in dit blad uit Twijzelerheide van 1908

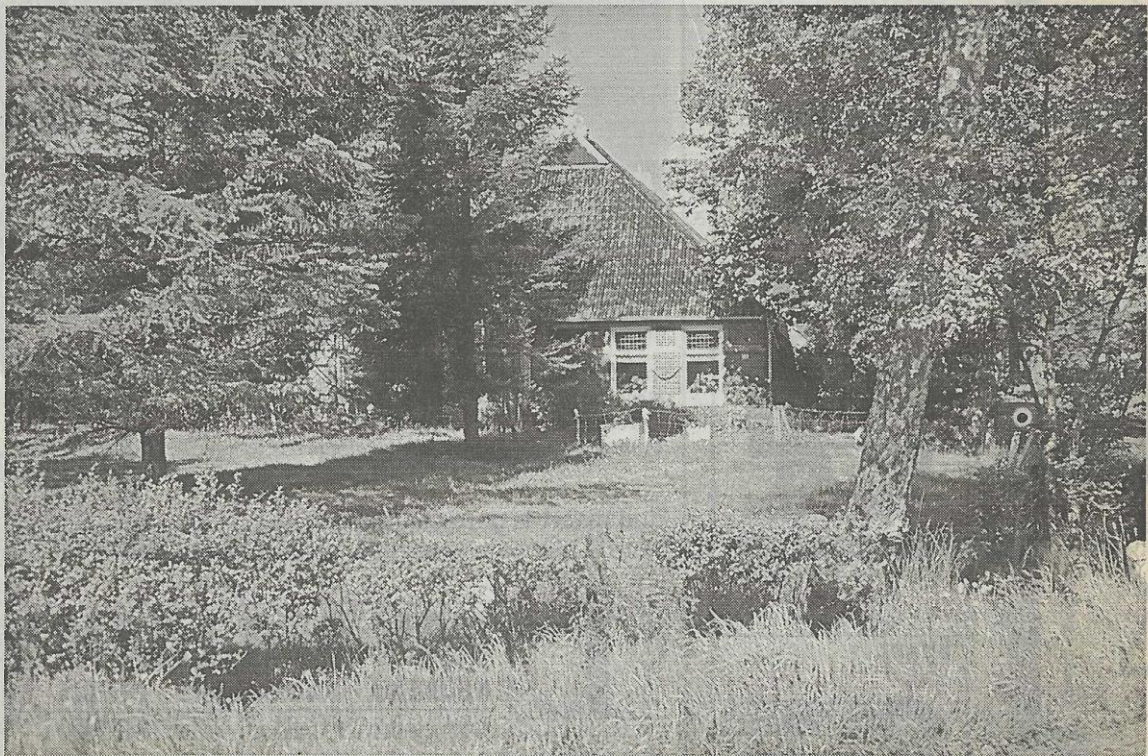
Begin van het Jinkepaad vanaf It Heideloantsje (opname 1999).

Swaddeloantsje (fietspad) in het voorjaar van 1999.

Dit was te zien aan de Sije Hesterstrjitte in de lente van 1999.

Boerderij op de hoek van Sije Hesterstrjitte en It Heideloantsje. Hier hebben Sije van der Veen en zijn vrouw Hester van Nimwegen rond het jaar 1880 gewoond.